

KİTAP TANITIMI/BOOK REVIEW

Konstantin Veliçkov, Çev. Hüseyin Mevsim, İstanbul'dan Hatıralar (1870-1890), Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, 79 sayfa, ISBN 978-605-105-170-3.

Doğukan KAHVECİ*

Makale Bilgisi

Başvuru: 5 Ocak 2024

Kabul: 22 Mart 2024

Article Info

Received: January, 5, 2024

Accepted: March, 22, 2024

İstanbul'dan Hatıralar (1870-1890) adlı eser, bir anı kitabı olup Bulgar yazar, ressam, eğitimci ve bürokrat Konstantin Veliçkov'un 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'a dair izlenimlerini içermektedir. Prof. Dr. Hüseyin Mevsim tarafından Bulgarcadan Türkçeye çevrilen eser, 1890'lı yıllarda Bulgar okuyuculara hitaben kaleme alınmıştır. Fakat günümüzde başka türlü bir kıymeti haiz olan yapıt, *Bulgar milli uyanışı* bağlamında İstanbul'un bir mekân olarak teşkil ettiği öneme ışık tutması açısından Balkan coğrafyasına merak duyan her okuyucuya yönelik bir muhteva taşımaktadır.

Konstantin Veliçkov, 1855 yılında Meriç nehri yakınlarında yer alan *Tatarpazarcık* şehrinde dünyaya gelmiştir. Orta sınıfa mensup tüccar bir ailede yetişen Veliçkov, çocukluğunda başarılı bir öğrencilik hayatı geçirmiştir. Bu başarısı ona Galatasaray Sultanisinin ilk öğrencilerinden biri olma şansını sağlamıştır. Böylece Veliçkov, hayatında derin bir iz bırakacak olan İstanbul'a yerleşmiştir.

Lise eğitiminde de başarılı profil çizen Veliçkov, Fransızca ve edebiyat alanında kendisini yetiştirmiştir. Oldukça genç bir yaşta Victor Hugo'nun *Lucrèce Borgia* adlı tiyatro oyununu Fransızcadan, Aleksandr Puşkin'in *Deniz Kızı* adlı şiirini ise Rusçadan Bulgarcaya çevirmiştir. Tercüme çalışmalarının yanında İstanbul'da sergilenen ilk Bulgarca oyun olan *Nevenka ile Svetoslav*

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi; Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü; Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı; kahvecidogukan@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5859-1574; Ankara-Türkiye.

başlıklı özgün bir tiyatro eseri kaleme alan Veliçkov'un, okulun dışındaki edebiyat hayatında da üretken olduğu görülmektedir.¹

Şiir ve hikâye türlerinde de çeşitli eserler veren Veliçkov, 1874 yılında mezun olmasıyla birlikte memleketi Bulgaristan'a dönmüş ve burada tarih, edebiyat, Fransızca, Bulgarca alanlarında öğretmenlik yapmıştır. İstanbul'da geçirdiği zaman içerisinde şehrin hareketli siyasi ortamında fikir dünyasını geliştiren Veliçkov, 19. yüzyılın sonlarında Bulgaristan'da cereyan eden Bulgar ihtilal faaliyetlerinde aktif çalışmalar yürütmüştür.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını tesis etme hayali peşinde geçen tutuklanmalar, yargılanmalar ve sürgünler ile dolu hayatının bir latifesi olarak Veliçkov, fikirlerini ve gençliğini şekillendiren İstanbul'a 1889-1894 yıllarında tekrar yerleşmek durumunda kalmıştır. Mevsim'in *gönüllü sürgün* olarak tanımladığı bu beş yıl boyunca Veliçkov, İstanbul'da resimler yaparak fırçası ile geçimini sağlamış ve çeşitli edebi çalışmalar yürüterek oldukça verimli bir dönem geçirmiştir.

1894 senesinde Bulgaristan'a dönen Veliçkov, siyasi hayatta tekrar aktif bir rol oynamak için çalışmıştır. Ancak 20. yüzyılın başlarında sağlık durumu kötüleşmeye başlayan Veliçkov, ailesi ile birlikte Fransa'ya yerleşmek için yolculuk ederken 1907 yılında İsviçre'de hayatını kaybetmiştir.

Yazar, eserinde lise çağındaki bir delikanlı iken tanıdığı İstanbul ile bir dava adamı olarak geçirdiği yirmi yılın ardından yeniden karşılaştığı İstanbul'u iki dönem arasındaki farkları kıyaslayarak değerlendirmiştir. Esasında *Fener'de Bir Gezinti*, *Balkapan Han* ve *Çamlıca* başlıklarından müteşekkil üç bölümden ibaret eserin Türkçe çevirisinde çevirmen Prof. Dr. Hüseyin Mevsim'in kaleminden çıkmış *Konstantin Veliçkov'un Hayatı ve Toplumsal Faaliyetleri* başlıklı bir giriş yazısı da yer almaktadır. Konstantin Veliçkov'un hayatı, yapıtları ve sanatı hakkında oldukça doyurucu bilgiler sağlayan bu girişin devamında eser boyunca bahsedilen kişileri, mekanları ve olayları açıklamak adına uzun dipnotlar kullanılmıştır. Çevirmenin bu tercihi sayesinde Veliçkov'un notlarına ek olarak Bulgar bağımsızlık sürecini etraflıca ele alan kaynak niteliğinde bir metin oluşturulmuştur. Ayrıca eserin sonunda yer alan *Ekler* başlığı altında Veliçkov'u anlamak için önem ihtiva eden birtakım görseller sunulmuş ve böylece eserin içeriği zenginleştirilmiştir.

Birinci bölüm olarak okurun karşısına çıkan *Fener'de Bir Gezinti* başlıklı yazı, Veliçkov'un İstanbul'un Fener semtinde bulunan ve o günlerde detaylı

¹ Hüseyin Mevsim, "Konstantin Veliçkov ve İstanbul Soneleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi*, S. 45/2, 2005, s. 95-107.

bir yenilenmeden geçen Bulgar kilisesine olan ziyaretini anlatmaktadır.² İstanbul'dan ayrılmadan önce kiliseyi görmek istediğini bilhassa vurgulayan yazar, yapının fiziksel özelliklerini detaylıca betimlemektedir ve bu mütevazı görünüşün, kilisenin Bulgar ulusu için teşkil ettiği manevi öneme layık olmadığı kanaatindedir.³ Zira Veliçkov'a göre ibadethane, Bulgar kilisesinin Rum Patrikliğine karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesini ve buna bağlı olarak Bulgaristan'ın siyasi bağımsızlığına giden süreci simgeleyen bir kible niteliğindedir. Fakat yazarın değerlendirmesine bakılırsa *böylesine yüce bir mekânın sefil ve küçük görünüşü*, Bulgar halkının yüreğindeki maneviyata uygun düşmemektedir.

Yazar, kiliseye dair izlenimlerini aktarırken İstanbul'daki lise eğitimi sırasında yakından şahit olduğu kilisenin bağımsızlık mücadelesini de kendi penceresinden aktarmaktadır. Bu bağlamda 3 Nisan 1860 ve 6 Ocak 1872 tarihlerini Bulgar tarihinin dönüm noktaları olarak ilan eden yazar, bağımsızlık hareketinin Bulgar papazların Patrikhane'ye kararlı bir şekilde karşı çıkması ile uyandığını öne sürmektedir. Bulgar kilisesinin bağımsızlık serüveninin tarihsel sürece mümkün olduğu kadar bağlı ve heyecanlı bir dil ile aktarıldığı bu bölümde, milli bir kiliseye sahip olma arzusunun Bulgar kimliğinin oluşmasında oynadığı rolü ifade etmeye yönelik bir anlatı mevcuttur. Öte yandan yazarın *Bulgar ulusunun yeniden tarih sahnesine çıkmasını sağlayan* sözleri ile tanımladığı bu kutsal mekânın fiziksel gerçekliği ile bir türlü barışamadığı anlaşılmaktadır.

Eserin ikinci bölümü yazarın *minyatür bir Bulgaristan* olarak tanımladığı Balkapan Han üzerine yazılmıştır. İstanbul'un en eski ticaret merkezlerinden biri olan han, 19. yüzyılın sonlarında çoğunlukla Bulgar tüccarların hâkim olduğu bir merkez haline gelmiştir. Veliçkov'un düşüncesince Bulgar tüccarların aynı çatı altında İstanbul ticaretinde etkin bir grup oluşturması, Bulgar milli hareketi için son derece hayati bir önem arz etmiştir.⁴ Yazarın aktardığına göre Balkapan Han, İstanbul'daki Bulgar yazını için adeta bir can damarı vazifesi görmüştür. Zira Balkapan tüccarları, basın ve yayım faaliyetlerini maddi yönden desteklemekten asla imtina etmemişlerdir. Böylece Bulgar aydınlarının ihtilalci fikirleri, Bulgarlar arasında filizlenme ve serpilme imkânı bulmuştur.

Balkapan, yalnızca bir ticaret merkezi olmanın ötesinde İstanbul Bulgarları için bir buluşma noktası işlevi de görmüştür. Öyle ki yazar, handaki kimi

² Hasan Kuruyazıcı, Mete Tapan, *Sveti Stefan Bulgar Kilisesi: Bir Yapı Monografisi*, Yapı Kredi Yay., 3. Baskı, İstanbul, 1998.

³ Blagovesta İvanova, *Balgarskiyat arhitekturen kompleks na Zlatiya rog*, Paradigma, Sofya, 2018.

⁴ Georgi Kostandov, *İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul*, Kronik, İstanbul, 2019.

dükkanlarda Bulgar kültürüne ve sanatına ait eğlencelerin düzenlendiğini ifade etmektedir. Öte yandan Balkapan, aynı zamanda Bulgar siyasetinin yoğun bir şekilde izlendiği sosyal bir mekân haline gelmiştir. O dönemde İstanbul'da çıkan Bulgarca gazeteler, Balkapan tüccarları tarafından mütemadiyen okunmuş ve güncel olaylar büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. Yazara göre tüccarların Bulgar yazınına duyduğu bu ilgi, Bulgar milli mücadelesinin İstanbul'da güçlenmesini sağlamıştır.

Balkapan Han'ın Bulgar kimliği için Bulgar kilisesi ile birlikte en önemli iki merkezden biri olduğuna inanan Veliçkov, eserini kaleme alırken hanın eski ihtişamını kaybetmesinden ötürü büyük bir üzüntü duymaktadır. Yazar, Bulgar tüccarların İstanbul'u ve Balkapan'ı bırakarak Bulgaristan'a yerleşmesini büyük bir hata olarak değerlendirmektedir. Zira Veliçkov, Balkapan'daki canlılığının diri tutulmasının Bulgar ulusunun maneviyatı için bir zaruriyet olduğunu öne sürmektedir. Ancak anlaşılan o ki yazar, bir zamanlar Balkapan'a hâkim olan heyecanın söndüğünü ve bir daha gelmemek üzere İstanbul'u terk ettiği kanaatindedir.

Üçüncü ve son bölümde Veliçkov, Çamlıca tepesine yaptığı bir yolculuk sırasında İstanbul'daki çeşitli mekanları ve bu mekanların onda uyandırdığı izlenimleri aktarmaktadır. Öncelikle İstanbul'un mimarisine değinen yazar, İstanbul'un sokaklarını ve yapılaşmasını düzensizlik ile eleştirmektedir. Şehir gelişiminin tamamen gelişigüzel ve tesadüfi bir şekilde sağlandığını ifade eden yazar, halkın da aksi bir yönde talebi olmadığını vurgulamaktadır. Fakat Çamlıca tepesine ulaştığı vakit İstanbul'un ihtişamına hayran olmaktan kendisini alamayan Veliçkov, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı gerilemenin henüz İstanbul'a yansımadığını söylemektedir.

Çamlıca'ya olan yolculuğu sırasında İstanbul halkına yönelik tespitlerini de paylaşan yazar, İstanbul'un Anadolu yakasının tamamıyla bir Türk-İslam şehri olduğunu belirtmektedir. Burada yaşayan halk; giyinişi, günlük alışkanlıkları ve görünüşü bağlamında detaylı betimlemelerle aktarılmaktadır. Ayrıca yazısının bir bölümünde milli Türk tiyatrosunun gelişiminden bahseden Veliçkov, Bulgar okuyucuları Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* oyununun yasaklanma serüveni hakkında bilgilendirmektedir.

Veliçkov'un Bulgar bağımsızlık hareketine yakından iştirak etmesi göz önüne alınacak olursa eserin içeriği daha isabetli bir şekilde değerlendirilecektir. Bu bağlamda anı ve seyahatname özellikleri taşıyan bu eserin İstanbul'daki bazı mekanlar çerçevesinde 19. yüzyılın sonlarındaki Bulgar milliyetçiliğinin geçirdiği değişimlerin bir analizi olduğu anlaşılacaktır.

Yazar, Bulgar kilisesinin bağımsızlık hareketinin siyasi ve milli bir muhteva kazanmasını İstanbul'daki papazların mücadelesine bağlamaktadır.

Zira yazarın aktardığına göre bu mücadeledeki esas amaç salt bağımsız bir kiliseye sahip olmak değil Rumlar ve Bulgarlar arasındaki siyasi nüfuzun sınırlarını tayin etme meselesidir. Ancak bu mücadele için ihtiyaç duyulan manevi güç ve insan kaynağı şüphesiz ki dini hassasiyetler etrafında toplanmıştır. Yazarın da ifade ettiği gibi bağımsızlığı ile birlikte Bulgar kilisesi, Bulgaristan'ın siyasi bağımsızlığı için çalışan en önemli merkezlerin başında gelmiştir. Bu noktada belirtmek gerekmektedir ki Bulgar kilisesi, bağımsızlık mücadelesini Müslüman Osmanlı Devleti'ne karşı değil Ortodoks Rum Patrikhanesi'ne karşı vermiştir. Patrikhane'nin Osmanlı yönetimi altındaki Ortodoks kavimleri Rum tahakkümü altına aldığı gerçeği hesaba katılacak olursa asıl mücadelenin ibadethanede Bulgar otoritesini sağlama mücadelesi olduğu ortaya çıkacaktır. Bu da demek oluyor ki bir Bulgar milliyetçisi olan Veliçkov için dini bağımsızlık, Bulgar kimliğinin inşası için hayati unsurlardan bir tanesi olarak görülmüştür.

Veliçkov'un Bulgar milliyetçiliğinin gelişmesi için önem verdiği bir diğer grup ise Bulgar tüccarlardır. Balkapan Han bölümünde görüldüğü gibi yazar, hana o kadar büyük bir anlam yüklemektedir ki hanı ziyaret etmeyi *vatanperver bir ibadet* olarak görmektedir. Yazarın hanı böylesine el üstünde tutması şüphesiz ki Bulgar tüccarların Bulgar milliyetçiliğinin gelişmesi için sağladığı imkanlardan ileri gelmektedir. Modern milliyetçilik kuramlarında öne sürüldüğü gibi güçlü bir orta sınıfın varlığı ulus inşası sürecinde bir toplum için elzem ihtiyaçların başında gelmektedir. Veliçkov'un Balkapan'a yönelik tespitlerinde de bu örüntü açık bir şekilde görülmektedir. Zira yazarın sıklıkla vurguladığı gibi ulusal bilincin gelişmesi, Bulgar tüccar sınıfının zenginliğinin bir bölümünü milli uyanışın uğruna seferber etmesi ile mümkün olmuştur. Bu bağlamda Balkapan Han, Bulgar milliyetçiliğinin inşa edilmesinde en az Bulgar kilisesi kadar mühim bir işlev üstlenmiştir.

Bulgar milliyetçiliğinin ortaya çıkış hikayesinin ele alındığı bu iki bölümde yazarın, geçmişe dönük büyük bir özlem duyduğu anlaşılmaktadır. Gençliğinde ateşli bir devrim aşığı olan Veliçkov, uyanışın merkezi olarak gördüğü bu iki mekânı gezerken içine düştüğü düş kırıklıklarını gizlememiş bilakis bu mekanların günümüzde önemini yitirdiğinden dem vurmıştır. Devrim hareketlerinin gerçekleştikten sonra yavaşlamaya mahkûm olması gerçeğiyle yüzleşemeyen Veliçkov, eserin birçok yerinde geçmişe yönelik romantik hatıralarını okuyucuya yansıtmaktan geri durmamıştır.

Çamlıca başlıklı bölümde ise yazar, İstanbul'a ve İstanbul'un tarihine duyduğu hayranlığı işlemektedir. Ressam yönünün iyiden iyiye hissedildiği bölümde yazar, diğer iki bölüme nazaran betimlemelerin çok daha yoğun kullanıldığı bir dil tercih ederek dönemin Bulgar okuyucusuna İstanbul'un portresini sunmuştur. Ancak bu anlatım sırasında yazar, Türk halkına yönelik

dikkat çekici ifadeler kullanmıştır. Zira yazar, yolculuğu sırasında rastladığı Türkleri betimlerken son derece oryantalist bir yaklaşım sergilemiştir. Öte yandan *Vatan Yahut Silistre* oyununu toplum tarafından anlaşılmadığını ve bunun sebebi olarak da gelişmişlik düzeyinin düşük olmasını öne sürmüştür. Bütün bunlara ek olarak şehirdeki Osmanlı mimarisinin Bizans ihtişamı ile boy ölçüşemediğini ve İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'daki Bizans kültürünün tamamen ortadan kaldırıldığını aktarmıştır. Bu ifadeler neticesinde her ne kadar İstanbul'un maneviyatına büyük bir hayranlıkla yaklaşıyor olsa da yazarın, şehirdeki Türk kültürüne ait çehreye mesafeli bir duruş sergilediği anlaşılmaktadır.

Yazar, eser boyunca bir zamanlar İstanbul'un bir Bulgar milliyetçisinin yetişmesi için oldukça uygun bir ortam sağladığını öne sürmektedir. Fakat Veliçkov'un aydınlanmacı bir Bulgar milliyetçisi olarak yetişmesini mümkün kılan bu ortam, yazarın görüşüne göre zaman içerisinde yok olmaya başlamıştır. Böylece bu eser, iki döneme de tanıklık etmiş bir figürün gözlemlerine dayanarak 19. yüzyılın İstanbul'unda yaşanan bu yok oluşun izlerini, sebeplerini ve yansımalarını gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak büyük bir hacme sahip olmayan bu eserde; Mevsim'in giriş bölümünde vurguladığı gibi okuyucuya sunulan mekânsal ve tarihsel bağlam, Veliçkov'un şahsiyeti ile bir arada değerlendirildiğinde 19. yüzyıl Balkan tarihi ve Bulgar milliyetçiliğinin gelişim aşamaları hakkında esaslı bir ön bilgi edinmek mümkündür.

Kaynakça

- Kuruyazıcı, H. Tapan, M. (1998). *Sveti Stefan Bulgar Kilisesi: Bir Yapı Monografisi*, Yapı Kredi Yay., 3. Baskı, İstanbul.
- İvanova, B. (2018). *Balgarskiyat arhitekturen kompleks na Zlatniya rog*, Paradigma, Sofya.
- Kostandov. G. (2019). *İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul*, Kronik, İstanbul.
- Mevsim, H. (2005). "Konstantin Veliçkov ve İstanbul Soneleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 45/2, s. 95-107.